

**ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА
СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

УДК: 37.013.42:316.624-053.6:376

DOI 10.31499/2618-0715.1(16).2026.355683

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ
СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ
ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ**

Балтремус Володимир, кандидат педагогічних наук, доцент ЗВО кафедри педагогіки та психології, Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова.

ORCID: 0000-0003-4370-1328

E-mail: pedagogy@vnmnu.edu.ua

У статті теоретично обґрунтовано напрями діяльності соціального педагога щодо корекції девіантної поведінки старших підлітків із порушеннями психофізичного розвитку. Визначено структуру девіацій, зумовлену поєднанням біологічних та соціальних чинників. Методами аналізу, синтезу та моделювання розкрито зміст діагностичного та корекційного блоків роботи. Встановлено, що найбільш ефективними є методики соціального моделювання, арт-терапії та ранньої профорієнтації. Доведено роль фахівця як кейс-менеджера в системі інклюзії та цифровізації.

Ключові слова: соціальний педагог, девіантна поведінка, старші підлітки, порушення психофізичного розвитку, соціальна адаптація, інклюзивна освіта, соціальне моделювання, корекція, кібербезпека, профорієнтація.

***SOCIAL TUTOR'S ROLE IN DEVIANT BEHAVIOR CORRECTION OF
OLDER ADOLESCENTS WITH PSYCHOPHYSICAL
DEVELOPMENTAL DISABILITIES***

Baltremus Volodymyr, Ph. D. In Pedagogy, Psychology and Pedagogy Department, Assistant Professor, Vinnytsia national Pirogov memorial medical university.

ORCID: 0000-0003-4370-1328

E-mail: pedagogy@vnmnu.edu.ua

The article provides a theoretical and practical justification for the directions of social-pedagogical activity in correcting the deviant behavior of older adolescents with psycho-physical developmental disabilities. The primary goal of the study is to define the essence and structure of deviant behavior in this category of youth and to identify the most effective methods of correction in the context of modern inclusive education and digital transformation. The research methodology includes theoretical analysis of psychological and pedagogical literature, synthesis of European and domestic experiences, and the modeling of corrective intervention strategies. The results demonstrate that deviant behavior in adolescents with PPD is a multicomponent phenomenon caused by the intersection of biological factors (CNS damage, hormonal shifts) and social triggers (bullying, social isolation). The study identifies three main categories of deviations: emotional-volitional immaturity, cognitive vulnerability, and compensatory mechanisms. The author details the functional role of the social pedagogue as a "case manager" and coordinator in a multidisciplinary team. Special attention is given to the diagnostic block, which aims to differentiate "primary" deviations from "secondary" ones caused by pedagogical neglect. The research justifies the effectiveness of "social modeling" and

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

"social hardening" techniques, which allow adolescents to internalize social norms through practical algorithms rather than abstract lectures. The inclusion of digital hygiene and cyber-security prevention is highlighted as a necessity in the modern era. Furthermore, the article underscores the importance of vocational orientation and volunteer activities as powerful anti-deviant factors. The conclusion emphasizes that successful correction requires a shift from external control to developing internal self-regulation.

Keywords: social pedagogy, deviant behavior, older adolescents, psychophysical developmental disabilities, social adaptation, inclusive education, social modeling, correction, cyber-security, vocational orientation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку та становлення українське суспільство переживає та проходить крізь складні процеси перетворення, які, в умовах нестабільності, потребують контролю над психоемоційним напруженням та переосмислення цінностей.

Підлітки, а саме ті з них, хто страждає від порушення психофізичного розвитку, стають найбільш вразливою категорією населення. Виклики, пов'язані із девіантною поведінкою старших підлітків з особливими потребами, стають особливо актуальними. Дефекти розвитку, а саме труднощі інтелектуального та психічного розвитку або сенсорні вади стають підґрунтям для труднощів у соціалізації, які, за відсутністю грамотного підходу, розвиваються у стійкі форми девіації [1].

Таким чином, роль соціального педагога в системі корекційної роботи виглядає не тільки важливою, а й визначальною. На сьогоднішній день ми констатуємо невідповідність між ґрунтовними теоретичними напрацюваннями та небагатим практичним інструментарієм, який застосовується педагогами в загальній середньої та спеціальної освіти

Традиційні підходи до навчання та виховання підлітків із порушенням психофізичного розвитку на практиці можуть виявитися неефективними, оскільки вони не враховують індивідуальних характеристик рівнів сприйняття, волі та емоцій. Такий підхід робить соціального педагога не тільки контролером поведінки, а й координатором введення молодшої людини в соціум [2].

Сучасний світ також вимагає переосмислення ролі соціального педагога в контексті інклюзивної освіти та цифровізації суспільства. Цей процес набуває особливої важливості в сучасному світі, оскільки девіантна поведінка підлітків із порушенням психофізичного розвитку набуває загрозливих масштабів: традиційні форми (провокація скандалів, агресія, втеча з дому, крадіжки) доповнюються новітніми варіантами (кібербулінг, ігрова залежність, участь у деструктивних онлайн-спільнотах та інше).

Від соціального педагога, таким чином, очікують вміння оперувати можливостями ранньої діагностики таких проявів враховуючи недостатній рівень критичного мислення та підвищену навіюваність підлітків із порушенням психофізичного розвитку.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю створення інтегральної моделі соціально-педагогічної корекції, яка б поєднувала психологічну підтримку, виховання та соціальну адаптацію старших підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика виховання та корекції поведінки дітей із порушеннями розвитку висвітлювалася у працях таких українських вчених, як В. М. Синьов та М. К. Шеремет, які працювали над проблемою трансформації підходів в умовах інклюзії [1]; О. Г. Карпенко, яка присвятила свої праці інноваційним технологіям соціальної педагогіки [2]; О. В. Безпалько, який висвітлював соціальну роботу в громадах [2].

Європейські підхід до інтервенцій при порушеннях психофізичного розвитку досліджували Д. Мюллер та Л. Шмідт [4], а психологічні аспекти корекції девіацій ґрунтовно проаналізовані у працях Н. Ю. Максимової [5].

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Метою статті є теоретичне обґрунтування змісту та напрямів діяльності соціального педагога щодо корекції девіантної поведінки старших підлітків із порушеннями психофізичного розвитку, а також визначення найбільш ефективних методів соціально-педагогічного впливу в сучасних освітніх умовах.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічні засади цього дослідження варто розпочати з констатації факту, що старший підлітковий вік є критичним періодом формування особистості, етапом активного пошуку ідентичності та соціального самоствердження. Для підлітків із порушеннями психофізичного розвитку цей період ускладнюється наявністю первинного дефекту, який, за теорією Л. Виготського, зумовлює виникнення «вторинних» нашарувань у вигляді порушень навичок комунікації, самооцінки та вміння соціальної інтеракції.

У сучасних умовах переформатування та розвитку спеціальної освіти особлива увага приділяється саме соціальній складовій процесу реабілітації, де девіантна поведінка розглядається як особливий, нехай і деструктивний, спосіб реагування старших підлітків на неможливість задоволення власної базової потреби визнання, спілкування, самореалізації соціально прийнятними методами [1, 5].

В умовах повного занурення у реалії тотально цифровізованого суспільства та затяжної соціальної кризи, спричиненої воєнним станом та бойовими діями в окремих областях країни, ризики девіацій серед підлітків із порушеннями психофізичного розвитку зростають у геометричній прогресії. Це пов'язано із дефіцитом безпечного середовища та обмеженістю адаптаційних ресурсів нервової системи такої дитини. В сучасних реаліях соціальний педагог повинен вміти оперувати не лише класичними методами виховання, а й володіти технологіями соціальної психотерапії та застосовувати алгоритм посттравматичної адаптації [14].

Девіантна поведінка підлітків із порушеннями психофізичного розвитку має специфічну багатокомпонентну структуру. Вона формується у зв'язі біологічних чинників, таких як органічні ураження центральної нервової системи, гормональна перебудова пубертатного періоду, нейрохімічний дисбаланс та соціальних факторів, до яких відносять негативно забарвлений мікроклімат у родині, в якій зростає та виховується підліток, досвід перманентного булінгу, соціальна ізоляція. У сучасних умовах ці чинники підсилюються загальним рівнем стресогенності середовища, що призводить до стійкої соціальної дезадаптації [1, 14].

У цієї категорії старших підлітків виділяють декілька категорій девіацій, а саме: 1. Емоційно-вольова незрілість та порушення саморегуляції; 2. Когнітивна вразливість, інтелектуальна пасивність та підвищена навіюваність; 3. Компенсаторні механізми та формування викривленої соціальної ідентичності.

Перша категорія характеризується вираженою імпульсивністю, афективною насиченістю реакцій та емоційною лабільністю. Через функціональні порушення нервової системи, зокрема дефіцит гальмівних процесів у корі головного мозку, підлітки часто не здатні до тривалого вольового зусилля та конструктивного контролю спалахів гніву. Будь-яка перешкода на шляху до задоволення миттєвої потреби або найменше зауваження з боку дорослих сприймаються підлітком як особиста образа або акт агресії, що миттєво провокує вербальну чи фізичну агресію, афективний вибух або руйнівні дії [5, 13].

Додатковим чинником ускладнення наукового пошуку вирішення даної проблеми є те, що підлітки із порушеннями психофізичного розвитку можуть мати знижений поріг сенсорної чутливості, тому соціально-побутові подразники можуть викликати стан «сенсорного перевантаження», що проявляється у формі неконтрольованої девіантної відповіді. У стані афекту вони повністю втрачають здатність до рефлексії, що робить класичні виховні бесіди в момент конфлікту неефективними та вимагає від соціального педагога застосування технік кризової деескалації та стабілізації емоційного стану [8, 14].

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Друга категорія пов'язана із тим, що недостатня сформованість власної переконливої позиції, відсутність навичок критичного сприйняття інформації та знижена здатність до прогнозування наслідків роблять таких підлітків бажаною мішенню маніпуляцій з боку асоціальних лідерів. Підлітки з порушеннями інтелекту або затримкою психічного розвитку часто стають сліпими виконавцями чужої волі у кримінальних схемах, не усвідомлюючи правових, моральних та особистісних наслідків своїх дій. Їхня прагнення «не зганьбитися перед однолітками» та потреба у належності до групи за відсутності когнітивного ресурсу для оцінки ризиків призводять до втягування у протиправну діяльність [1, 7].

Особливої гостроти ця проблема набуває у цифровому середовищі. Через інтелектуальну пасивність підлітки з порушенням психофізичного розвитку можуть стати об'єктом переслідування онлайн-шахраїв або радикальних інтернет-спільнот. Старші підлітки цієї категорії мають обмежену здатність розпізнавати маніпулятивні техніки, що призводить до набуття кібер-аддикцій або участі в небезпечних «челенджах».

Соціальний педагог фіксує в таких підлітків дефіцит «соціального передбачення»: вони можуть детально описати свій вчинок, але абсолютно не здатні дати йому оцінку та досягнути ані короткотермінові, ані довготермінові наслідки такого вчинку. Такий стан речей є прямим наслідком когнітивного дефекту та вимагає спеціальної роботи з розвитку навичок логічного планування [7, 11].

Третя категорія пояснюється тим, що констатація наявності девіації в підлітків із порушенням психофізичного розвитку часто виступає специфічним способом справитися із заниженою самооцінкою та відчуттям власної (на їх погляд) неповноцінності. Ті підлітки, хто роками відчувають себе неуспішними у навчанні через інтелектуальну неспроможність або фізичну обмеженість через сенсорні вади, підсвідомо шукають сфери, де вони можуть здобути успіх, якого вони так прагнуть. Порушення дисципліни, демонстративна зухвалість, вживання психоактивних речовин або агресивна поведінка стають імітацією соціального успіху, що дозволяє старшим підліткам компенсувати почуття меншовартості та завоювати сумнівну повагу в девіантному середовищі [6, 15].

Механізм психологічного захисту методом нападу призводить до формування стійкої девіантної ідентичності: старші підлітки розглядають власну асоціальність як предмет гордості та цінність, оскільки це єдина сфера, де в них сформувалося хибне відчуття сили та впливовості. У таких випадках девіантна поведінка виконує роль соціального щита, який захищає вразливе его старших підлітків від болісного усвідомлення об'єктивної реальності, де їх «сила» та «вплив» – не більше, ніж їх власна ілюзія. Корекційна робота соціального педагога в таких випадках має бути спрямована на пошук альтернативних, соціально прийнятних сфер успішності, наприклад спорт, творчість або волонтерська діяльність, де підлітки мали б шанс отримати справжнє визнання без потреби у руйнівній або руйнівній поведінці [2, 12].

Соціально-педагогічна діяльність у роботі з цією категорією старших підлітків має бути багатогранною, системною та інтегрованою в загальний освітній процес. Така робота повинна бути не обмежена навчальною роботою лише закладу освіти, а охоплювати всі сфери життєдіяльності дитини, створюючи цілісну «екосистему підтримки», де фахівець виступає координатором між сім'єю, школою та громадою [3, 8].

В контексті даної статті потрібно розглянути діагностичний та корекційно-розвивальний блоки.

Перший блок реалізує діагностичну функцію, яка є фундаментом для всієї подальшої корекційної роботи. Соціальний педагог проводить комплексне дослідження, об'єктом якого є не лише сам підліток зі своїм характером та темпераментом, а й увесь його мікросоціум, що включає сімейне оточення та друзів як зі школи, так і поза нею. На цьому етапі критично важливо провести диференційну діагностику, щоб чітко визначити первинні девіації, що мають прямий зв'язок із структурою психофізичного дефекту, від

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

вторинних, які є наслідком педагогічної занедбаності, тривалого перебування підлітків в асоціальному середовищі або реакцією на несправедливе, на погляд самих підлітків, ставлення [6, 9].

Діагностичний інструментарій сучасного фахівця включає не лише спостереження та анкетування, а й ґрунтовний аналіз соціально-педагогічної ситуації розвитку. Це передбачає вивчення сімейного виховання через проєктивні методики, оцінку соціометричного статусу підлітків в інклюзивній групі (виявлення ризиків ізоляції чи булінгу) та моніторинг рівня сформованості базових соціальних компетентностей. Особлива увага в наш час приділяється діагностиці цифрового сліду підлітків та його поведінки в онлайн-просторі, оскільки саме там часто приховуються витoki сучасних форм девіацій [7, 11]. Результатом цього блоку є формування соціального паспорта підлітків, який дозволяє коригувати плани підтримки.

Другий блок ґрунтується на фундаментальному принципі індивідуалізації та гнучкості. Корекційна робота повинна бути винятково специфічною й вузько спрямованою: вона має охоплювати суто особистісні вимоги підлітків. Наприклад, робота із старшими підлітками із затримкою психічного розвитку вимагає зосередженості корекційних зусиль на розвиткові усвідомленості, самоконтролю та здатності прогнозувати наслідки своїх дій через логічні вправи. Натомість робота з підлітками із розладами аутичного спектру має бути спрямована на десенсибілізацію соціальних страхів, навчання базовим сценаріям соціальної взаємодії та подолання комунікативних бар'єрів за допомогою візуальних опор та надійних практик з реального життя [10, 13].

Важливим інструментом у цьому блоці є метод соціального моделювання. Використовуючи метод рольових ігор підлітки в безпечних умовах тренують навички поведінки в критичних ситуаціях: як ввічливо, але непохитно відмовитися від небезпечної пропозиції, як вирішити суперечку із учителем чи однолітком без поглиблення та генералізації конфлікту, як правильно звернутися за допомогою до офіційних осіб. Це дозволяє вкоренити теоретичні знання про норми поведінки, перетворивши їх на стійкі алгоритми дій, які підлітки зможуть застосувати в повсякденному житті [10, 12]. Корекційний процес також інтегрує елементи арт-терапії та фізичної реабілітації, що допомагає зняти психоемоційне напруження, яке часто є першопричиною девіантних зривів у підлітків із порушенням психофізичного розвитку [13, 15].

Для ефективної роботи соціальний педагог повинен диференціювати підходи залежно від діагнозу підлітків [9, 13]:

- затримка психічного розвитку, основною проблемою якого є психічна інфантильність. Девіації носять характер наслідування. Корекція спрямована на розвиток прогностичної функції мислення;
- інтелектуальні порушення, де поведінка насамперед продиктована базовими інстинктами. Соціальний педагог використовує методики практичного привчання, де правила поведінки подаються як чіткі, незмінні алгоритми [1, 15].

В контексті цієї статті варто також висвітлити технології соціально-педагогічної корекції в цифрову епоху. Сучасний етап розвитку потребує впровадження новітніх технологій, оскільки традиційні бесіди часто не досягають мети через особливості сприйняття підлітків із порушенням психофізичного розвитку.

Підлітки з порушеннями розвитку є легкою мішенню для кібербулінгу та мережових маніпуляцій. Соціальний педагог має навчати їх медіагігієні, розпізнаванню фейків та правилам безпечного спілкування в мережі [7, 11].

Використання відео-тренінгів, де підлітки знімають власні ролики про соціальні норми. Це дозволяє їм поглянути на себе збоку та отримати «безпечний» досвід публічності [10].

Арт-терапія грає важливу роль. Ізотерапія, пісочна терапія та музична корекція

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

дозволяють працювати з підсвідомою агресією, не вимагаючи від підлітка складних вербальних пояснень своїх станів [13].

Соціальний педагог виступає мостом між родинами підлітків та суспільством. Багато батьків дітей із порушенням психофізичного розвитку перебувають у стані хронічного стресу або «соціальної втоми», що призводить до авторитарності або повної байдужості у вихованні [3, 13]. Корекційна робота з родинами підлітків включає:

- психоосвіту, що враховує пояснення батькам, що девіація – це ознака потреби підлітків у терміновій психосоціальній допомозі, а не прояв недоліків виховання та ознака вад характеру;
- навчання партнерській взаємодії;
- соціальна супервізія, а саме сприяння у вирішенні побутових питань, що знижує загальну напругу в родині [14].

Окремим аспектом є робота в територіальній громаді. Соціальний педагог залучає підлітків до волонтерства (допомога притулкам, участь у благоустрої). Це змінює їхній соціальний статус із «тих, кому допомагають» на «тих, хто допомагає», що є критично важливим для формування здорової самооцінки [2, 3].

Ефективність корекції неможлива в ізоляції. Соціальний педагог координує роботу команди фахівців: психолога, вчителів, лікарів та представників ювенальної превенції. У цій системі він виконує роль кейс-менеджера, який стежить за дотриманням індивідуальної програми розвитку старших підлітків [8, 14].

Особлива роль відводиться підготовці старших підлітків до самостійного життя та профорієнтації. Для старших підлітків розуміння своєї професійної затребуваності є головним антидевіантним фактором. Педагог допомагає підібрати доступні професії, організовує проби сил, формуючи реалістичний життєвий план [15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна констатувати, що роль соціального педагога в системі корекції девіантної поведінки старших підлітків із порушеннями психофізичного розвитку на сучасному етапі є не просто допоміжною, а стратегічно визначеною та інтегруючою. Встановлено, що девіація у цієї категорії підлітків не є лише наслідком «поганого характеру» чи виховання, а являє собою складний конструкт, де первинний дефект розвитку, за теорією Л. Виготського, зумовлює вторинні порушення соціалізації. Соціальний педагог у цьому процесі виступає як архітектор адаптивного середовища, головним завданням якого є нівелювання негативного впливу психофізичних обмежень на процес входження молодшої людини в соціум.

Доведено, що ефективна соціально-педагогічна модель корекції повинна ґрунтуватися на відмові від виключно каральних чи контролюючих функцій на користь суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Основний акцент діяльності фахівця має бути зміщений із зовнішнього стримування девіацій на формування внутрішніх механізмів саморегуляції, зміцнення вольового потенціалу та розвиток соціальної компетентності. Це досягається через впровадження системного алгоритму, що включає поглиблену діагностику, тобто створення соціального паспорта, індивідуалізовану корекцію та метод соціального моделювання. Останній дозволяє підліткам із когнітивними дефіцитами засвоювати норми поведінки не як абстрактні правила, а як практичні алгоритми виживання та успіху в реальному житті.

Окремим вагомим результатом дослідження є визначення ролі родини та громади в корекційному процесі. Встановлено, що робота з батьками підлітків із порушеннями психофізичного розвитку має виходити за межі звичайного консультування. Вона повинна трансформуватися у систему соціального супроводу, спрямовану на подолання емоційного вигорання дорослих та зміну виховних стратегій з авторитарних на партнерські. Залучення підлітків до волонтерської діяльності в межах територіальних громад визначено як один із найбільш потужних антидевіантних чинників, що дозволяє

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

старшим підліткам подолати відчуття меншовартості та реалізувати потребу в соціальному визнанні через допомогу іншим.

Враховуючи виклики сучасності, виявлено, що цифрова трансформація та умови воєнного стану створюють нові пласти девіантної поведінки (кібер-ризика, адикції, посттравматична агресія). Це вимагає від соціального педагога оволодіння навичками медіагігієни та кризового менеджменту. Профілактика кібер-девіацій через використання арт-терапевтичних технік та відео-тренінгів дозволяє підліткам із особливими потребами інтегруватися в інформаційне суспільство з мінімальними ризиками для психічного здоров'я. Профорієнтація ж постає як фінальний акорд корекційної роботи, забезпечуючи підлітку чітку життєву перспективу, що є головним запобіжником схильності до злочинної поведінки.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці та апробації спеціалізованих цифрових інструментів соціально-педагогічного моніторингу, таких як, наприклад мобільних застосунків для саморегуляції), а також у детальному вивченні особливостей профілактики вторинної травматизації та девіацій у старших підлітків, які перебувають у зоні активних бойових дій або мають статус внутрішньо переміщених осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Синьов В. М., Шеремет М. К. Сучасна спеціальна педагогіка: трансформація підходів в умовах інклюзії : підручник. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2023. 312 с.
2. Карпенко О. Г. Соціальна педагогіка: виклики сьогодення та інноваційні технології : монографія. Київ : Академія, 2024. 280 с.
3. Безпалько О. В. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в територіальних громадах : посібник. Київ : Логос, 2022. 245 с.
4. Mueller, J., & Schmidt, L. Behavioral Interventions for Adolescents with Special Needs: A European Perspective. *Journal of Special Education and Rehabilitation*, 2023. Vol. 14(2), pp. 115–130.
5. Максимова Н. Ю. Психологічна корекція девіантної поведінки підлітків у кризові періоди : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 264 с.
6. Миронова С. П. Методика роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : практик. порадник. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2022. 198 с.
7. Smith, T., & Brown, R. Digital Deviance and Adolescents with Cognitive Impairments: Prevention Strategies. *European Social Work Review*, 2024. No. 4, pp. 45–59.
8. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. Київ : АТОПОЛ, 2021. 210 с.
9. Боднар О. С. Соціальна реабілітація підлітків із порушеннями психофізичного розвитку : навч.-метод. посіб. Тернопіль : ТНПУ, 2023. 180 с.
10. Лях Т. Л. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посіб. Київ : Університет Грінченка, 2022. 320 с.
11. Шульга В. В. Профілактика деструктивної поведінки неповнолітніх в умовах цифрового простору. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки*, 2025. № 2 (18), с. 88–102.
12. Garcia, M. Inclusive Education and Social Pedagogy: New Trends in Southern Europe. *International Journal of Social Pedagogy*, 2023. Vol. 12(1), pp. 12–28.
13. Островська К. О. Соціально-психологічний супровід дітей з комплексними порушеннями розвитку : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2022. 415 с.
14. Поліщук В. А. Теорія і практика соціально-педагогічної діяльності в умовах воєнного стану та посттравматичної адаптації. *Вісник соціальної роботи*, 2024. Вип. 5, с. 14–29.
15. Martins, P. Transition to Adulthood for Adolescents with Disabilities: Social Pedagogical Models. *European Journal of Pedagogy*, 2025. No. 7, pp. 201–216. DOI:10.9790/0837-1734145

REFERENCES

1. Syniov, V. M., & Sheremet, M. K. (2023). Suchasna spetsialna pedahohika: transformatsiia pidkhodiv v umovakh inkluzii [Modern special pedagogy: transformation of approaches in the conditions of inclusion]. Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova. 312 p. [in Ukrainian]
2. Karpenko, O. H. (2024). Sotsialna pedahohika: vyklyky sohodennia ta innovatsiini tekhnolohii [Social pedagogy: current challenges and innovative technologies]. Akademiia. 280 p. [in Ukrainian]
3. Bezpalko, O. V. (2022). Sotsialno-pedahohichna robota z ditmy ta moloddiu v terytorialnykh hromadakh [Social and pedagogical work with children and youth in territorial communities]. Lohos. 245 p. [in Ukrainian]
4. Mueller, J., & Schmidt, L. Behavioral Interventions for Adolescents with Special Needs: A European Perspective. *Journal of Special Education and Rehabilitation*, 2023. Vol. 14(2), pp. 115–130. [in English].
5. Maksymova, N. Yu. (2021). Psykholohichna korektsiia deviantnoi povedinky pidlitkiv u kryzovi periody [Psychological correction of deviant behavior of teenagers in crisis periods]. Tsentr uchbovoi literatury. 264 p. [in Ukrainian]
6. Myronova, S. P. (2022). Metodyka roboty z ditmy z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v inkluzivnomu seredovyschi [Methods of working with children with special educational needs in an inclusive environment]. K-PNU. 198 p. [in Ukrainian]
7. Smith, T., & Brown, R. Digital Deviance and Adolescents with Cognitive Impairments: Prevention Strategies. *European Social Work Review*, 2024. No. 4, pp. 45–59. [in English].
8. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2021). Inkluzivna osvita: vid teorii do praktyky [Inclusive education: from theory to practice]. ATOPOL. 210 p. [in Ukrainian]
9. Bodnar, O. S. (2023). Sotsialna reabilitatsiia pidlitkiv iz porushenniamy psykho-fizychnoho rozvytku [Social rehabilitation of adolescents with psycho-physical developmental disabilities]. TNPU. 210 p. [in Ukrainian]
10. Liakh, T. L. (2022). Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi roboty [Technologies of social and pedagogical work]. Universytet Hrinchenka. 320 p. [in Ukrainian]
11. Shulha, V. V. (2025). Profilaktyka destruktivnoi povedinky nepovnoletnikh v umovakh tsyfrovoho prostoru [Prevention of destructive behavior of minors in the digital space]. Aktualni problemy sotsialnoi pedahohiky, (2), 88–102. [in Ukrainian]
12. Garcia, M. Inclusive Education and Social Pedagogy: New Trends in Southern Europe. *International Journal of Social Pedagogy*, 2023. Vol. 12(1), pp. 12–28. [in English].
13. Ostrovska, K. O. (2022). Sotsialno-psykholohichniy suprovid ditei z kompleksnymy porushenniamy rozvytku [Social and psychological support of children with complex developmental disabilities]. LNU imeni I. Franka. 415 p. [in Ukrainian]
14. Polishchuk, V. A. (2024). Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu ta posttravmatychnoi adaptatsii [Theory and practice of social and pedagogical activity in the conditions of martial law and post-traumatic adaptation]. *Visnyk sotsialnoi roboty*, (5), 14–29. [in Ukrainian]
15. Martins, P. Transition to Adulthood for Adolescents with Disabilities: Social Pedagogical Models. *European Journal of Pedagogy*, 2025. No. 7, pp. 201–216.

Дата першого надходження статті до видання – 02.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування – 12.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) – 27.03.2026